

SVĚT KARLA HAVLÍČKA

Scénář k výstavě *Směle kupředu! Svět Karla Havlíčka*

Magdaléna Pokorná (Praha)

Dětství v Borové

Havlíčkovo rodiště Borová je malebně umístěné městečko, které vybíhá do kuželovitého svahu, jehož vrchol, na němž stojí kostel sv. Víta, dosahuje 637 m n. m. Svě jméno dostala po borových lesích, které byly pro tyto končiny typické, koneckonců i ve svém znaku má Borová lva, který sekerou podetíná borovici. První zmínka o ní je z roku 1289.

*Ten borovský kostelíček
stojí na vršku,
skrže lesy smutně na mě hleděl:
„Jsi to ty, můj hošku?“*

*Podě mnou jest tvá kolébka,
já tě viděl křtít,
starému vikáři ministrovat,
pilně se učit.*

*Táhnout světem na zkušenou,
pak s pochodní jít,
naší chasé plamenem veselým
na cestu svítit.*

(Karel Havlíček: *Tyrolské elegie*, 1852)

Vztah ke svému rodišti zdůraznil Karel Havlíček už jako mladý tím, že si ke svému jménu Karel připojil právě přídomek Borovský. Jezdívá sem i poté, co se rodina přestěhovala do Německého Brodu – jako chlapec na prázdniny na faru, v roce 1844 při cestě z Ruska do Německého Brodu a v létě 1855 po návratu z Brixenu, kdy si naposledy prošel místa svého dětství.

Rodný dům Karla Havlíčka měl dramatický osud. Dne 23. prosince 1817 koupil Matěj Havlíček 27 sáhů výměry s částí dvora z gruntu č. 68 za 500 zlatých. Následujícího roku tu postavil dům a kupecký krám. Dne 5. ledna 1833 dům prodal. Do dnešní doby se ovšem dům v původní podobě nezachoval. Stal se totiž obětí rozsáhlého požáru, který schvátí téměř celou Borovou dne 18. září 1835. Nový majitel dům brzy vystavěl znovu. Ale i tento dům zničil v roce 1886 požár. Dnes tedy, když je reprodukován „rodný dům“ Karla Havlíčka, jde vlastně o úplně jiný dům, ovšem skrývající jedinou autentickou památku na ten původní, totiž vytesaný monogram „MH“ (Matěj Havlíček) do žulového průčelí, jímž se dnes prochází do druhé místnosti domu.

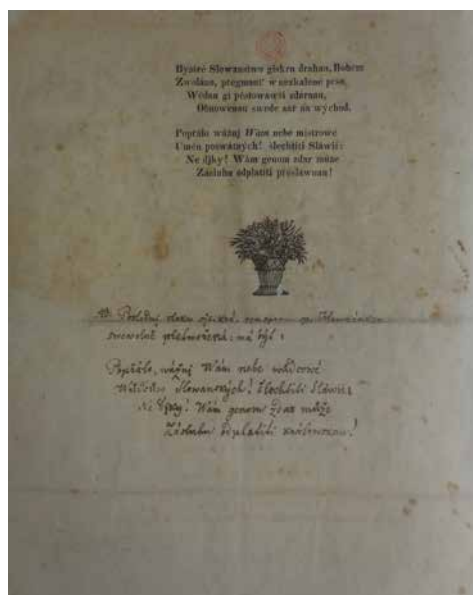
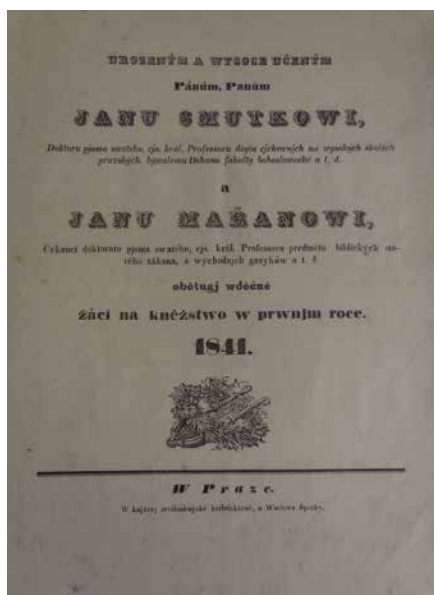
Obr. 1. Dobová pohlednice rodného domu Karla Havlíčka v Borové. Foto: Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod.

V borovské škole, kam nastoupil Karel Havlíček sotva pětiletý, působil Antonín Línek. Ten se narodil dne 2. června 1792 a jako pomocník prošel několika školami. V roce 1824 se dostal do Borové, kde sloužil po 47 let a 4 měsíce do roku 1871. Učil tedy nejen Karla Havlíčka, ale celé generace borovských dětí číst, psát, počítat a otvíral jim i jinak cesty do světa poznání. Karel Havlíček se se svým respektem k němu svěřil po létech čtenářům *České včely*, kterou tehdy redigoval: „*Vzpomínám si posud s vřelou vděčností na svého dokonalého učitele na farní škole borovské, p. Ant. Linka, který již po mnoho let tamější školu s neúnavnou pilností a s příkladnou pedagogickou schopností spravuje.*“

V roce 1832 se rodina Havlíčkových přestěhovala do Německého Brodu, kde Karel Havlíček navštěvoval gymnázium. Svou vzpomínku na tato léta vtělil Havlíček do epigramu, věnovaného tehdejšímu řediteli gymnázia Vincenci Doubravovi: „*Výklady kantora Doubravy / snadno chápe hned každý / však, i třebaš bez hlavy, / má-li jenom hřbet.*“

Studia v Praze

Do pražského bohosloveckého semináře nastoupil Karel Havlíček po absolvování dvouletého filozofického kurzu dne 30. září 1840. Proč se chtěl stát knězem, svěřil své

Obr. 2a, 2b a 2c. Báseň, kterou Karel Havlíček věnoval svým učitelům Janu Smutkovi a Janu Mařanovi a která vedla k jeho vyloučení ze studia, vyšla tiskem v Praze roku 1841 u Václava Špinky. LA PNP, fond Havlíček Karel.

mamince v dopise ze dne 15. března 1840: „*Nemohu být ničím jiným nežli knězem, ke všemu ostatnímu cítím skoro nelibost a odpor; ale knězem chci být s plnou opravdovostí, a proto věřím, že pro tento dobrý úmysl bůh tomu dopřeje své milosti, když my lidé tomu můžeme věnovat jen své usilování. A kněz, dělá-li tolik, kolik může, jest věru nejspokojenější člověk na světě.*“

Projevoval se zde jako pilný a mimořádně soustavně se připravující student. Podnětů ke svému duševnímu rozvoji získával Havlíček celou řadu nejen četbou, ale také stykem se spolužáky a později i ve volném přátelském okruhu kolem bolzanovce kněze Františka Schneidra. Našel tu celoživotní přátele. Patřili mezi ně Jan Klejzar, František Josef Řežáč a František Mudra.

Podmínky studia byly tehdy velmi přísné a seminární režim Havlíčka silně stíšňoval. „*Sklon k volné diskusi a nespoutanosti*“ Havlíčkovi vyčítali i nadřizení. Po prvním roce studia mu přitížila báseň na počest dvou vyučujících „Janů Křtitelů“ – Mařana a Smutka. Mařan interpretoval tento text jako „nebezpečný“, vnímal jej jako „panslavistický“, u zkoušky, kterou Havlíček skládal právě u něj, pak neuspěl, a ze studia byl vyloučen.

Ještě po letech, v prvním čísle nově založených *Národních novin* ze dne 5. dubna 1848 Havlíček připomněl svoji rozčarovanosť ze studií: „... *semenišť Pražské ochladilo tenkrát znamenitě můj zápal [...] udusilo ve mě [sic!] velikou část pravých náboženských citů, a teprve za několik let po návratu do zdravého božího světa podařilo se mi po mnohých bouřlivých debatách najítí opět pravou cestu a pravé veslo.*“

Karel Havlíček přišel na studia do Prahy v době, kdy tu docházelo k zintenzivnění veřejného národního a kulturního života. To se projevovalo ve formách literární, vědecké a společenské (vlastenecké bály).

„*Měl jsem pořádnou chuť jít se tam podívat, ale že nemám frak a nikdo mi jej nechtěl půjčit, nechal jsem toho a odložil to napřes rok!*“ To psal Havlíček rodičům dne

30. ledna 1842 v souvislosti s prvním českým bálem, který proběhl v budově Konviktu nedaleko Betlémského náměstí.

Pobyt v Rusku

Pro Karla Havlíčka byla cesta do Ruska v letech 1842 až 1844, kam se dostal na základě doporučení Pavla Josefa Šafaříka, podnětná z mnoha důvodů – seznámil se zde s ruskou literaturou a kulturou i s ruskou životní realitou. Kriticky přistupoval k velikánům ruského romantismu – Alexandru Sergejeviči Puškinovi a Michailu Jurjeviči Lermontovovi. Obdivoval ale Nikolaje Vasiljeviče Gogola, jehož dílo překládal do češtiny. Jeho okouzlení Ruskem a ideou slovanství brzy ustoupilo kritickému vnímání (stať *Slovan a Čech*), probudilo u něj i satiricky laděnou tvorbu (epigramy). Jeho tvorba posunula (*Obrazy z Rus*) výrazně i vnímání Ruska a Slovanstva obecně v celé české společnosti.

Karel Havlíček se do Ruska dostal dne 10. ledna 1843 přes polský Lvov. V Rusku se měl stát domácím vychovatelem v rodině Michaila Petroviče Pogodina. Ten ho však postoupil svému kolegovi Stěpanu Petroviči Ševyrjovovi, profesoru ruské literatury na moskevské univerzitě. Působení v této rodině poskytovalo Havlíčkovi podmínky pro další aktivity – souvislou četbu, studium cizích jazyků a přípravu na budoucí literární práci. Zároveň mu zdejší pobyt umožňoval čilý styk s moskevskou intelektuální a společenskou elitou, zaujat byl také výklady o českých dějinách na univerzitě. Díky rodinným vazbám Ševyrjovovy manželky mohl sledovat představení moskevského Velkého divadla přímo v prestižní lóži a měl patrně i přístup do tamní bohaté zásobené knihovny. Ovlivnilo jej také to, že mohl poznat poměry na ruském venkově v souvislosti s pobytem Ševyrjovových na jejich letním sídle.

„*Aby Kollár jenom mohl přijet do Rus místo mne! On by si zoufal za to, čím sám k tomu slovanství dopomáhal! Vám, který jste znal mé smýšlení, než jsem odjel přes hranici, musí být jaksí divno okolo duše, když slyšíte tak zpívat*

Obr. 3. Havlíčkův dopis z Ruska, ve kterém popisuje krásy Moskvy. LA PNP, fond Havlíček Karel.

z jiného tónu!“ psal Karel Havlíček Karlu Vladislavu Zapovi z Moskvy do Lvova dne 30. dubna 1844.

Brzy byl Karel Havlíček celkovými poměry v Rusku zklamán. Příčiny rozkolu mezi Havlíčkem a Ševyrjovem byly několikere. Jednou z nich byl rozdílný náhled na výchovatelské metody – tradičně bývá zmiňována historka o pohlavku, který Havlíček uštědřil Borisi Ševyrjovovi na oplátku poté, co ten uhodil sluhu. O dva roky později si Ševyrjov v dopise Pogodinovi stěžoval, že Havlíček svým svěřenčům málo vštěpoval zásady poslušnosti a lásky k rodičům. „Přítomnost Havlíčkovu v mém domě pokládám za skutečné neštěstí,“ poznamenal. V rozdílném náhledu na autority se odrážela Havlíčkova vzrůstající nechuť k autokratickým poměrům v ruské společnosti. Při kritice ruského samoděržaví zároveň Havlíček negativně vnímal i slavjanofilství.

Po návratu z Ruska

Havlíčka sice v Rusku mnohé zklamalo, ale výstavnost Moskvy obdivoval. „Kdyby bylo možná rozsypat ji, kamennou matičku, po celé Evropě, ještě by se z ní dostalo každému městu několik krásných stavení. Tu radost, kterou mívám, kdykoli po ulici jeda na domy se dívám, nemohu nijak ve Vás psaním svým vzbuditi: zostavuji to oustnímu popsání, až se někdy v naší Praze opět po poutech svých shledáme,“ psal K. V. Zapovi v květnu 1843.

V Rusku se rodily Havlíčkovy literární plány do budoucna. Své spisovatelské ambice tehdy promítal především do oněch „malých nádobek“, jak nazýval epigramy, s nimiž se svěfoval svému příteli Tadeáši Klejarovi.

Krátce před návratem do Německého Brodu se Havlíček dozvěděl o úmrtí svého otce. Jako jeho nejstarší syn pomáhal matce a horlivě „vlastencoval“ – na matčin krám nechal vyvěsit česky psaný štít, pořádal českou besedu a založil tu ochotnické divadlo.

„Nehráme zde divadlo an und für sich, jak Němci říkají, ale jen co podřízený účel, aby se čeština vštípila do myslí vyšším třídám našich německobrodských korholtářů [...]. Proto také jsem hleděl, aby herci-ochotníci byli patriciji, jak již podle holek pozorujete. Co se tedy nedostane velikosti charakterům, to nám jinudy do kapsy naskočí,“ psal v dopise příteli Josefu Šrámkovi.

Pro premiéru v listopadu 1844 zvolil Havlíček Kotzebuovo drama *Epigram*, jehož hlavní hrdina musí kvůli své břitké satirě opustit rodné město, aby se v nepoznání coby vážený lékař vrátil po několika letech zpět a po překonání několika peripetií získal ruku své milé. V rychlém sledu pak následovaly další hry. Právě při divadelním ochotnění se Havlíček seznámil s Františkou Weidenhoffrovou, dcerou z vážené německobrodské rodiny, a měl v plánu se s ní oženit. Jejich světy se ale rozešly – nevěsta, spjatá se svou rodinou, mohla těžko přijmout hodnoty a priority mladého

Obř. 4. Reklama na divadelní představení *Zmatek nad zmatek* Augusta Kotzebua, které se uskutečnilo v Německém Brodě v roce 1844. Foto: Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod.

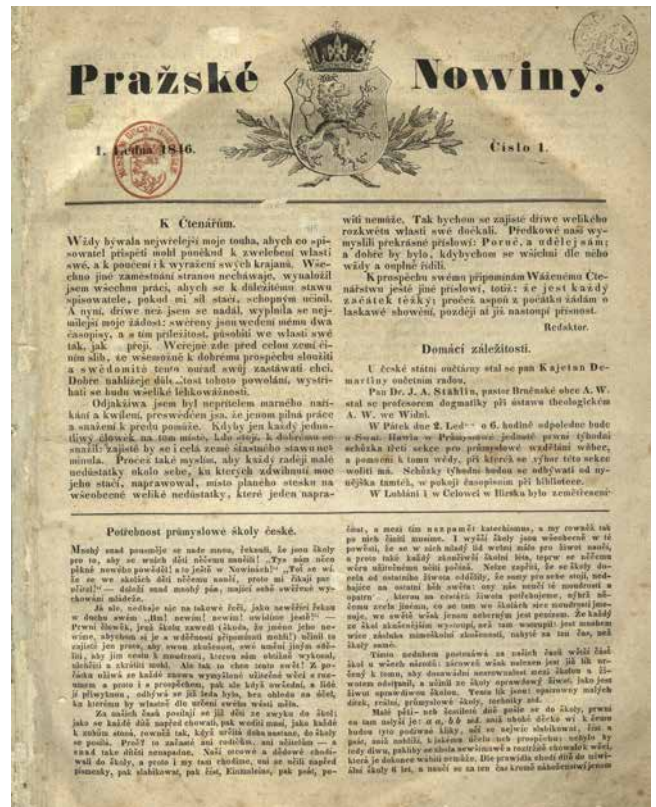
muže, který se na jaře 1845 vydal do Prahy, kde vstoupil do úplně jiného prostředí, s nímž se ztotožnil a v němž se dokázal prosadit. Oddal se novinářství a službě vlasti.

Novinářem – *Pražské noviny*

Karel Havlíček svoji novinářskou kariéru zahájil jako redaktor *Pražských novin*, kam ho doporučil František Palacký. *Pražské noviny* vycházely od osmdesátých let 18. století a až téměř do poloviny 19. století zůstávaly v českém prostředí jediné. Na vydávání novin od ledna 1846 získal právo na šest let Karel Vilém Medau. Pokud měl vydavatel Medau splnit své smluvní závazky, musely *Pražské noviny* vydělavat, a aby vydělavaly, musely si získat zájem veřejnosti, přesvědčit publikum, aby je kupovalo a hlavně předplácelo. Vedle ekonomických tlaků musel nový redaktor novin počítat i s cenzurním řízením.

S radami, jak vést noviny, přispěchal i Havlíčkův přítel Vilém Gabler v dopise ze dne 28. listopadu 1845: „*Le Journal de Francfort a Všeobecné noviny ti podají skoro všecko, co budeš potřebovat pro tvé artikule; jen bych ti ještě radil, abys hleděl dostat taky die Deutsche allgemeine Zeitung (Leipzig), jenž je v ohledu německé říše komplementum augsburské. Tak bych myslel, že by bylo nejlépe nic jen opsat z jiných novin, nébrž vždy sám sepsat artikul a neoznámiti novinu, z které je vytažený... Jakožto redaktor politických novin máš tu povinnost ... v hlavě mít dokonalou známost s nynějším stavem všech věcí v Evropě – to všecko se dozvíš z Rottkova Staats-Lexikon. Gothaský almanach si kup, abys věděl, kolik a jakých dětí má který potentát a který na kterém dvoru je vyslanec etc. etc. Dobrý zeměpis a dobré mapy nebudou zbytečné. Francouzsky bys měl umět, a to nejenom číst a rozumět, nébrž také mluvit, a dobře mluvit.*“

První číslo „svých“ *Pražských novin* otevřel Karel Havlíček 1. ledna 1846 osobním vyznáním: „*Vždy bývala nejvřelejší moje touha, abych co spisovatel přispěti mohl poněkud k zvelebení vlasti své a k poučení i k vyražení svých krajanů.*“ Havlíček jako redaktor prokázal, že je dobře připravený. Hned v prvních dnech svého působení v redakci

Obř. 5. Vydání *Pražských novin* v redakci Karla Havlíčka ze dne 1. ledna 1846. Foto: Knihovna Národního muzea.

otevřel téma průmyslové školy pro českou mládež v článku *Potřebnost průmyslové školy české*. Téma školství neopustil ani později. V dalších číslech otiskl svůj programový text *Slovan a Čech*, jimž otlásl dlouholetými představami české společnosti o slovanské vzájemnosti a znovu rozbouril veřejné mínění. Programový charakter měla také stať *Co jest obec?*, tištěná na deset pokračování koncem roku 1846: „*Obec je zřízena k prospěchu všech, ne jednotlivce, a aby správně fungovala, musí v ní žít poučení lidé. Každému z nás budou následky té nevědomosti známy ze zkušenosti. Jak často vidíme muže jinak v privátním životě svědomité, kteří by žádným způsobem nikoho ze sousedů svých ani o nejmenší věc neošidili, proti státu jednati lstivě a velmi ošemetně. Patříme na veřejné stavby, na silnice, železnice, na pachtý, odvody k veřejným zemským potřebám a vůbec na všechno, co obec na své útraty koná, jaké se tu často dějí podvody!*“

Jiným Havlíčkovým zásadním článkem byla stať *Daniel O'Connell*, která vycházela v červnu 1847. Vylíčil v ní dějiny Irska a upozornil na okolnosti (rozsáhlé úplatky), za nichž anglická vláda docílila v roce 1800 převahy v irském parlamentu. „*Hlavní činnost O'Connellova v celé této době bylo ustavičné shromažďování (které tam zákon nezakazuje) národu irského, schůzka stíhala schůzku, a tak vzrůstalo uvědomění potřeb svých i síly, po rozličných městech vlasti své zakládal v národním duchu vedené noviny a časopisy, aby působily na mínění lidu a připravovaly jej lepším vzděláním ku politické dospělosti. Podněcuje řeči i skutkem lid, aby dbal o samostatnost svou a lepší práva, uměl jej zároveň vzdržovati od všelikého násilného povstání, ačkoli utiskováni od anglické vlády k němu popuzovala.*“

Národní noviny a revoluční rok 1848

Revoluce roku 1848 zasáhla téměř celou Evropu, nevyhnula se přirozeně ani habsburské monarchii a českým zemím, které byly její součástí. Změny se promítly do všech sfér života – politických, sociálních, hospodářských i mentálních. Formulovány byly základní občanské požadavky. Živá byla především otázka česko-německá a postoj k velkoněmeckým snahám.

Význam tisku za revoluce mimořádně vzrostl poté, co byla císařským patentem dne 15. března 1848 zrušena cenzura. Karel Havlíček se tehdy ptal: „*Kterak budeme uživateli svobody, zvyklí jsouce na uzdu cenzurní? Celá Evropa hledí nyní na nás, okážeme-li se hodni svobody, nebudeme-li uživateli svobody nerozumně ke zlému. Dokažme, že jsme byli již dávno pro duševní samostatnost dozráli: držme se vážně, zmužile, aby snad zlomyslní nepřátelé svobod, kterých jest nyní veliký počet, neukazovali s ousměškem zlostným na nás, že nejsme hodni svobody.*“

Za nových poměrů Havlíček opustil redakci *Pražských novin* a rozhodl se pro vlastní nezávislé noviny – od 5. dubna 1848 začaly vycházet *Národní noviny*. Svůj první text v nich uzavřel výzvou: „*Bratři! Směle kupředu!*“

Havlíček věřil i v tak vypjaté době v rozum a potřebu vzdělání, odmítal střety, plédoval pro „*revoluce v hlavách, ne zbraněmi*“ a rovnoprávnost národa, vyzdvihoval ty, „*kterí ctí zásadu, že všechna moc pochází od národa*“. Prostředkem k tomu měla být osobní – občanská – bezúhonnost a zodpovědnost: „*O každém, který se vám v politických a veřejných záležitostech za rádce nabízí, hleďte se vždy na před strany jeho domácího i privátního života přesvědčiti, je-li zachovalý muž. Kdo je ničema, ... ten také jistě nemíchá se do politiky z poctivých úmyslů.*“

Porážka svatodušního povstání v Praze v červnu, kapitulace Prahy a následující vyšetřování znamenaly i zatýkání. Mezi zatčenými byl kvůli svým článkům začátkem července i Karel Havlíček. Z vězení na Pražském hradě se dostal díky tomu, že byl zvolen poslancem do ústavodárného říšského sněmu, který zasedal ve Vídni od 22. července a k němuž Havlíček upínal velké naděje.

O sněmu Havlíček psal velmi kriticky do *Národních novin*. Jako například 3. srpna 1848: „*Bohužel trpí posavad náš první říšský sněm nedostatky každého počátku veřejného oustního jednání: veliký počet sněmovníků posavad se nabažiti nemohl do sytosti toho blaha, aby mluvili, a proto se bohužel tuze mnoho mluví jen proto, aby se mluvilo a aby se snad nezdálo, že některý pan deputovaný němý jest. Při největším počtu řečí nedá se skutečně žádná jiná příčina nalézt, proč by držány byly.*“

Říjnové události 1848 ve Vídni byly natolik krvavé, že mnozí poslanci, včetně českých, tedy i Havlíčka, z metropole nakvap odjeli. Sněm opět zasedal od 22. listopadu v Kroměříži. Havlíček ale předčasně opustil poslanecké lavice těsně před Vánocemi 1848. Jeho jednání ovšem v *Národních novinách* nadále komentoval. Když 7. března 1849 bylo zasedání sněmu násilně ukončeno a státní mocí byla zemi vnucena nová ústava, byl Havlíček událostmi v první chvíli doslova omráčen. Svým článkem *Výklad oktrojované ústavy od 4. března 1849* se dostal do ostrého

Obr. 6. První číslo Havlíčkových *Národních novin* ze dne 5. dubna 1848. Foto: Knihovna Národního muzea.

konfliktu s úředními místy. Byl postaven před potní soud, který jej v dubnu 1849 osvobodil. Konflikty se ale prohlubovaly, protože Havlíček dokázal vládě připomínat její nedodržené závazky, její vlastní proklamace. Začátkem roku 1850 pak byly jeho *Národní noviny* zastaveny. Havlíčkovi se nepodařilo přes veškerou snahu dosáhnout toho, v čem byl úspěšný dřív – prosadit znovuvydávání svého listu.

Slovan a Havlíčkův závěr života

Havlíček svou novinářskou práci získal respekt i ve Vídni. Proč by jinak chtěli jeho *Národní noviny*, když je úředně zastavili, „koupit“? Havlíček se koupit nenechal a slíboval, až bude znovu panovat svoboda slova, že okolnosti tohoto jednání s vídeňskými úřady zveřejní. To už mu dopřáno nebylo. Našel útočiště v Kutné Hoře, kde nepanoval stav obležení jako v Praze, a zde vydával další svůj list – *Slovan*.

Havlíček hned v prvním čísle *Slovanu* ze dne 8. května 1850 formuloval své krédo: „*Nemohla by zajisté malá hrstka vládychtivých utiskovati ku svému prospěchu celý národ, kdyby tento, jsa náležitě vzdělán, rozuměl všem svým záležitostem a svou vůli náležitě projevit a provésti uměl. Úkolem svobody tisku jest tedy povýšiti poznanáhu celý národ, neb alespoň největší část jeho k takovému vzdělání, a jen tenkrát můžeme sobě dělati naději na opravdivou a jistou svobodu. Třeba se i národu podařilo náhodou skrze revoluci svrhnouti se šije své jařmo absolutní vlády, jestli zároveň není větší část jeho vzdělána, v brzkém času zase jini pod jinými*

Obr. 7. Tři čísla Havlíčkova *Slovana* z roku 1850, který vycházel v Kutné Hoře. Foto: Knihovna Národního muzea.

záminkami dovedou se zmocniti libovolně a protizákonní vlády nad národem, jako toho právě za našich časů leckde příklady vidíme.“

Hned od počátku byl *Slovan* tvrdě stíhaný úředními zázkroky a konfiskacemi. Bylo také brzy zakázáno jeho šíření do Haliče, Krakova, Bukoviny, Uher a samozřejmě nesměl do Prahy, stejně jako Havlíček. Docházelo až k paradoxním situacím, že v Praze nebyl *Slovan* k dispozici ani tomu novináři, který měl jeho názory rozporovat. Byl jím Václav Jaromír Pícek, jemuž bylo nakonec úředně zakázáno se o Havlíčkovi vůbec zmiňovat, když se ukázalo, jak bezzubé jsou jeho repliky ve srovnání s Havlíčkovými texty.

V této komplikované situaci se Havlíček rozhodl pro důležitý krok. Uvědomoval si, jak krátký je život denního tisku a publikovaných stanovisek v nich. Po obdržení dvou úředních výstrah vydávání *Slovanu* v srpnu 1851 sám zastavil. Tehdy připravil knižní soubory ze svých textů z *Národních novin* (*Duch Národních novin*) a ze *Slovanu* (*Epištoly kutnohorské*). Přestože byly tyto knihy po svém vydání v podstatě bezprostředně konfiskovány, dokázal je v jisté míře přece jenom distribuovat. V mnoha rodinách se pak po dlouhá léta staly až jakousi relikvií. Kutnohorskou tečkou v Havlíčkově novinářině bylo zasedání porotního soudu v listopadu 1851, jenž ho díky skvěle vystavěné osobní obhajobě osvobodil. O měsíc později, 16. prosince, byl z Německého Brodu odvezen do tyrolského Brixenu.

Podrobnosti jeho cesty známe z Havlíčkových *Tyrolských elegií*, ale také z výtvarného zpracování, díky němuž byl i konstruován obraz Havlíčka – mučedníka. Dnešní návštěvníci Brixenu – turisticky atraktivního místa v nádherné krajině – zas mohou nabývat dojmu, že Havlíčkův pobyt zde musel být báječnou, a to hned několikaletou dovolenou, a to ještě rakouskými úřady placenou! Nic není tak vzdáleno pravdě. Ani obraz Havlíčka jako mučedníka, ani Havlíčka jako rekreanta.

Havlíčka a odezvy jeho textů u veřejnosti se úřady obávaly. S novináři radikálně demokratického směru probíhaly

či se chystaly v této době soudy a ty svůj ortel vyřkly – tresty smrti, dlouholetá vězení atd. Havlíček dokázal jít na hranu možností, ale k odsouzení, i pro jeho schopnosti svá stanoviska nenapadnutelně formulovat, u něj nedošlo. Dva porotní soudy, jeden v Praze, druhý v Kutné Hoře, jej osvobodily.

Úřady proto u něj volily cestu mimosoudního rozhodnutí – internovaly jej. O místě internace se rozhodovalo na poslední chvíli a na nejvyšších místech ve Vídni. Brixen pro Havlíčka znamenal odloučení od rodiny, od přátel, od kvasu každodenní práce. Uvrhl jej do beznaděje. Byl sledován, byly u něj prováděny domovní prohlídky, pod dohledem úřadů byl jak on, tak všichni, s nimiž se stýkal, i jeho korespondence. Nevěděl, protože nebyl odsouzen, jak dlouho tam bude muset zůstat. Pobyt, který úřady povolily jeho ženě Julii a dceři Zdence, sice Havlíčkovi pochopitelně ulehčil, ale jeho životní perspektivu zásadně neřešil. „*Teletina jako mandle, vína taky dost, jakou čekáš, duše moje, ještě blaženost?*“, to byl trpký Havlíčkův povzdech z této doby. Vnímal také jako velkou křivdu, když po císařově sňatku v dubnu 1854 byli mnozí soudy odsouzení vězni propouštěni, zatímco jeho, jako neodsouzeného, se amnestie netýkala. Žádosti, které po předešlém jednání švagra Františka Jaroše na úřadech ve Vídni sepsal a podal, procházely zdlouhavě celým byrokratickým aparátem. Nejdříve ztroskotala na zamítavém stanovisku úřadů v Praze, které se Havlíčka pořád bály, ta další, podaná v lednu 1855, nakonec byla úspěšná, ale Havlíček se musel zavázat, že se už nebude věnovat žurnalistické práci. To byla pro něj oběť nejvyšší. A to ještě nevěděl, že vlastně marná.

Návrat domů v roce 1855 mu mnoho radosti nepřinesl – dozvídá se zde o smrti manželky Julie a zjišťuje, že mnoho jeho přátel se s ním odmítá stýkat. K tomu se zhoršoval jeho zdravotní stav způsobený tuberkulózou, který ho přivedl k pobytu v lázních Šternberk u Smečna. Havlíčkův závěr života byl neodvratitelný. Ve snaze ulevit si od bolesti se předávkoval morfiem, v důsledku čehož upadl do bezvědomí. Zemřel krátce po převozu do Prahy dne 29. července 1856.

Rodiče, bratři, sestra, manželka a dcera Zdenka

Otec Karla, Matěj Havlíček (1792–1844), se narodil v kupecké rodině. Vyučil se obchodníkem v Německém Brodě (výuční list získal v roce 1813), praxi pak absolvoval v Praze. Rozhodl se založit obchod v Borové, kde takový obchod zatím nebyl. Úřední povolení ke zřízení obchodu získal v roce 1817. Brzy nato se oženil (1818) s Josefou Dvořákovou (1791–1884).

Matěj Havlíček byl schopným obchodníkem a dětmi byla požehnána i jeho rodina. Jako první se narodil 21. dubna 1819 Filip, ten ale hned dva dny po narození zemřel. O dva a půl roku později, 31. října 1821, se narodil druhý syn, jehož místní farář Jan Brůžek pokřtil jménem Karel Boromejský Oldřich, to byl „náš“ Karel Havlíček. Mladším Havlíčkovým bratrem byl František (1823–1912), Josef (1830–1889) a nejmladší byla Johana Nepomucena (1832–1913).

„Co jsem poznal srdce tvé, Juliánko moje, zase vidím hvězdičku, ale ta je tvoje,“ to jsou známé, často citované verše Karla Havlíčka, které věnoval své pozdější manželce Julii Sýkorové.

Dne 27. prosince 1847 Havlíček avizoval mamince budoucí sňatek, ke kterému došlo v březnu 1848: „A strany té holky, kterou si vezmu, neměj taky pražádnou starost, budeš vidět, až ji poznáš, že je hodná a hospodářská a že má dobré vychování.“

Julie byla dcerou Františka Sýkory, lesního vrchnostenského úředníka ve Svojsčicích, a Anny, rozené Sládečkové, která také pocházela z rodiny lesního vrchnostenského úředníka.

Julie byla zaměstnána jako modistka v pražském salónu, který jí kromě znalosti řemesla nabídl i společenskou prestiž,

Obr. 8. Julie Havlíčková (1826–1855), manželka Karla Havlíčka. Foto: Národní muzeum.

Obr. 9. Fotografie Zdenky Havlíčkové (1848–1872), dcery Karla Havlíčka. LA PNP, fotoarchiv.

kam docházeli mnozí mladí lidé, včetně Havlíčka. Po sňatku Julie vplula do Havlíčkovy rodiny, přilnula, jak vypovídá byť nečetná dochovaná korespondence, k Havlíčkově matce. S radostí přijala její nabídku, aby jí stejně jako její ostatní děti mohla tykat. To nebyla tehdy, ale ani ještě dlouho poté, samozřejmá věc.

Havlíčkoví se dne 23. prosince 1848 v Praze narodila dcera. Pyšně se do Německého Brodu chlubil: „Zrovna teď v 1 hodinu s poledne narodila se nám šťastně holka, zdravá jako ryba a silná. Julie neměla dlouhý porod a byl co možná lehký. Je zdravá jakoby nic.“ Julie psala mamince až později a s úlevou: „Mnohokrát jsem si již spomněla na Tvé slova, že bude mít holku taky rád, jest tomu vskutku tak, ani bych si to byla nemyslíla.“

Soužití manželů Havlíčkových ovlivňovalo Havlíčkovo pracovní vytížení, následně úřední perzekuce a internace v Brixenu. Komplikovaly jej ale i zdravotní problémy, dlouhodobě se projevovaly u Julie, která nakonec podlehla nemoci ve svých sotva 29 letech v dubnu 1855. V Praze se už ani nedočkala manželova návratu.

Život jediného Havlíčkova potomka, dcery Zdenky, ovlivnili v útlých letech nejen rodiče, ale také rodina její tety Adély Jarošové, kde Zdenka žila po smrti svých rodičů.

Ovlivnila jej ale později zcela zásadně i snaha představitelů české vlastenecké společnosti prezentovat právě na ní a v péči o ni ideál národní výchovy. Byla vytržena z rodinného prostředí, vychovávána v dalších rodinách (Hanušovi, Braunerovi, Trojanovi, teprve konec života strávila u babičky v Německém Brodě), to vše, i snaha zasahovat do jejího citového života, mladou dívku poznamenalo. Zdravotní rodinná zátěž – tuberkulóza – ukončila život „dcery národa“ dne 20. září 1872.

Karel Havlíček a představitelé českého národního života

Sebevědomí, pohotovost a mimořádné vyjadřovací schopnosti se u Havlíčka snoubily se soustavností, pracovitostí a pilí. Sám se v deníkovém záznamu z 13. ledna 1842 dovolával v tomto směru Boží pomoci: „Bože, dej mi, abych byl pilným, aby ze mne někdy měli Češi radost.“ Sám ale dovedl přiznat, že byl od dětství „hranatá“, samorostlá a vzdorná povaha, že byl svéhlavý, až zarputilý chlapec, který se nepodroboval snadno. I tyto rysy povahy mu zůstaly po celý život.

Během svého novinářského působení vystupoval proti přízemnímu vlastenčení, polemizoval nejen s Josefem Kajetánem Tylem, ale i s Jakubem Malým. Dostal se do sporu i se slovenským „separatismem“. Spor stíhal spor a polemika polemiku. V umění polemizovat se Havlíček zdokonaloval, co se týče vervy, vtipu i důraznosti, stejně jako sarkasmu. Později stíhal rakouskou vládu a čelil i hlasům z německých a polských periodik, do konfliktů se dostával s českými radikálními demokraty i s konzervativním táborem. Pochvaloval si dokonce, že tolik nepřátel nikdy neměl, a soudil, že čím více má nepřátel, tím více je mu prokazováno cti.

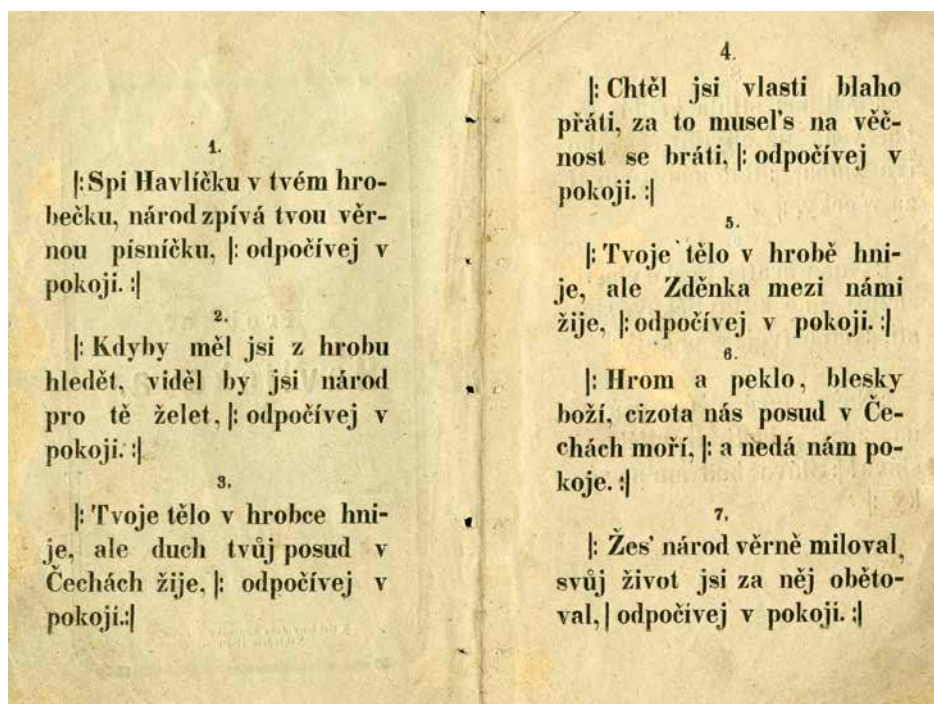
Dokázal ovšem respektovat autority, které jej přesvědčily svými argumenty, životními postoji i charakterem. Hned

v dětství to byl borovský farář Jan Brůžek. Po příchodu do Prahy pak především František Palacký, osobnost, která ovlivnila českou společnost v mnoha směrech. Havlíčka doporučil na místo redaktora *Pražských novin* – a tím mu pomohl splnit jeho ambice. Povzbuzoval jej svými dopisy i do Brixenu.

V revolučním období 1848 spojovaly Františka Palackého a Karla Havlíčka i politické názory – liberální postoje i austroslavismus. V tom souzněli s dalším politikem, jehož hvězda tehdy začala stoupat, a to s Františkem Ladislavem Riegrem. Ten Havlíčka důkladně informoval o počátcích revolučního hnutí v Itálii, kde právě pobýval, spolu pak působili jako poslanci ve Vídni. Dne 30. října 1879 vzpomínal F. L. Rieger na říšské radě: „*Tehdy se stalo, že jsem se dostal na proskripční listinu a že mne hledali dělníci v mém bytě, a kdybych nebyl býval náhodou varován přítelem Havlíčkem, mohl jsem sdíletí osud s Latourem*“, tehdy davem lynčovaným rakouským ministrem. Havlíček ještě z Brixenu Riegrovi gratuloval k sňatku s Marií Palackou v srpnu 1853: „*Kdo chce hezkou ženu mít, musí pro ni do Čech jít, / jsouť veselé jak mladé kočičky / Líčko bílé jako sníh, husté brvy na očích / zrak se blyští jako dvě hvězdičky [...]*“

Nebyli to jen reprezentanti české politiky, jejichž dílo Havlíček respektoval, byla to i Božena Němcová, která do Havlíčkem redigovaných novin přispívala, stejně tak jako její manžel Josef Němec. Pro Josefa Němce pak byl vztah k Havlíčkovi i v době jeho vlastního nuceného působení mimo české země i jakýmsi „poznávacím znamením“, například při rozhodování, komu při seznamování s dosud neznámými lidmi věřit.

Havlíček si díla Boženy Němcové cenil, což je zřejmé i z toho mála dopisů, které se zachovaly. S ohledem

Obr. 10. Kramářská píseň Hrobka Havlíčkova pravděpodobně od českého písničkáře Františka Haise vznikla krátce po Havlíčkově smrti a dosáhla ve společnosti mimořádného ohlasu. Foto: Knihovna Národního muzea.

na panující cenzurní poměry ovšem nemohl vše, co mu poslala, otisknout, proto se omlouval v dopise z prosince 1846: „*Až Vy budete mou cenzorkou (když by to pánbůh dal!) aneb až bude policie rakouská tak milostivá jako Vy, pak ano, co žádati budete. Ale teď nemožná! Proti vládě může se více psát, protože se toho nikdo neujme, ale proti kněžím ne, neboť se sesypou na člověka jako hnízdo vosí!*“

Havlíčkův mýtus

Druhý život Karla Havlíčka začal bezprostředně po jeho smrti – už samotným pohřbem dne 1. srpna 1856, který se stal národní manifestací. Účastnili se jej lidé nejen z Prahy, ale i ze vzdálených míst. Doprovázeli rakev s Havlíčkovými ostatky z domu smutku nejen „k bráně“, jak bylo tehdy obvyklé, ale až na Olšanský hřbitov, kde byl uložen k poslednímu odpočinku. Účastníci pohřbu byli úředně sledováni. Úřady chtěly situaci monitorovat, ale nechtěly průběh pohřbu tak zásadně ovlivnit. Početná účast veřejnosti i odezva pohřbu mezi obyvatelstvem nakonec ale vedly nejen ke stíhání aktivních účastníků (například Josefa Němce), ale i prý „liknavého“ postoje tehdejšího vysoce postaveného úředníka v Praze Filipa Webera.

Tehdy se začaly objevovat zprávy o tom, že byl Havlíček úředními místy otráven. I příběh o vavřínovém věnci, který

měl být položen na jeho rakev Boženu Němcovou, se stal mýtem, přestože tato událost podle úředních hlášení proběhla jinak.

Proč se tedy vracet ke Karlu Havlíčkovi?

Havlíček byl pohotový novinář a díky tomu rychle pronikal k podstatě věcí. Dokázal vládě připomínat její vlastní sliby. Jeho politické přesvědčení vycházelo z kritiky církevní hierarchie, federalismu a z českého národního liberalismu a občanského programu.

Svou pohotovostí a důsledností také dráždil. A dráždil také vtípem, někdy až sžiravým. Neústupnost a neúplatnost jej provázela po celý, byť krátký, život. Zemřel v 35 letech a přestal veřejně působit, když mu nebylo ještě třicet. Z člověka, který svým aktivním životem a celým dílem kritizoval sentimentalismus, sladkobolnost, se stal „mučedník“, trpitel.

„*Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa, my však z téže příčiny budeme žítí a pracovati.*“ (Pražské noviny, 18. 1. 1846)

Magdaléna Pokorná

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Prosecká 809/76

190 00 Praha 9